

Recension av Teemu Ryymins avhandling ”De nordligste finner”

Lars Elenius

Med avhandlingen ”De nordligste finner”, som historikern Teemu Ryymin lade fram vid Tromsø universitet i november 2003, har ytterligare ett viktigt kapitel skrivits om de finskspråkiga minoriteterna i Norden. Den beskriver hur de norska kvänerna framställdes i det offentliga rummet i framförallt Finland och Norge från slutet av 1700-talet till andra världskrigets utbrott. Genom en omfattande genomgång av tidningspress, böcker och annat offentligt material tecknar författaren hur kvänbilden i de två länderna förändrades i förhållande till den ökad finsk och tornedalsk immigration till Norge. Han visar också hur synen på kvänerna förändrades i förhållande till minoritetspolitikens olika förlopp och de ideologiska förskjutningarna i samhället.

Mot bakgrund av historikernas ofta snäva nationella perspektivet är Teemu Ryymins avhandling någonting helt nytt. Det här är första gången den missvisande nationella avgränsningen i studiet av nordiska minoriteter bryts på ett så konsekvent och genomfört sätt. Forskning om de etniska och nationella minoriteterna har ofta skett med utgångspunkt från etniska grupper inom det egna landets gränser, men också utifrån ett källmaterial som hämtas ensidigt ur det egna landets arkiv. Det har att göra med många olika faktorer. En sådan faktor är att nationella forskningsanslag tenderar att beviljas utifrån nationella preferenser.

En annan faktor är att källmaterialet av språkliga skäl kan vara oåtkomligt. Det gäller framförallt finskspråkigt material för forskare med skandinaviskt språk, till viss del även det omvända för finska forskare. Men den viktigaste faktorn bakom den nationella insvävningen i det historiska perspektivet är

nog ändå att historia är en identitetsskapande vetenskap. Det gäller historieskrivning på nationell, regional och lokal nivå. Det egna identitetsbygget styr åt vilket håll det historiska sökarljuset riktas.

Därför är det så befriande med Ryymins avhandling. Här sker forskningen istället över nationsgränserna. En grundförutsättning är att författaren behärskar både finska, norska och svenska, men gränsöverskridningen ligger också i själva syftet med avhandlingen. Ryymins målsättning är att, utifrån huvudsakligen finländskt källmaterial, undersöka hur de norska kvänerna blev beskrivna i den finska offentligheten åren 1800-1939.

Kvänidentiteten skapas ur synen på ”den andre”

Undersökningen har ett konstruktivistiskt perspektiv, vilket innebär en undersökning av hur kvänerna representerades i det offentliga rummet i framför allt Finland under 1800-talet fram till andra världskriget. Med ”representationer” avses i det här fallet återgivning och beskrivningar i text och bild av de norska kvänerna i det offentliga rummet. I recensionen används ibland det mer vardagliga ”bild” för att återge samma sak. De viktigaste konkretiserade frågeställningarna är: Vad var det som präglade framställningen av kvänerna från 1800-1939? Varför engagerade sig finländska aktörer i skapandet av kvänbilden? Vad innebar intresset för kvänerna och framställningen av dem i praxis i Finland och Norge d.v.s. hur påverkade det utvecklingen i samhället?

En viktig utgångspunkt för analysen av hur representationerna skapas är motsatsparet "vi" och "de", ett gängse analysredskap i dagens samhällsvetenskapliga och humanistiska forskning i undersökningen av hur olika former av identitet skapas. Genom att beskriva andra människor skapar vi vår egen självbild. Identiteten är både relationell och situationell, bunden till en bestämd tid och ett bestämt rum. Ryymän beskriver att han istället för att ta utgångspunkt i motsatsparet "vi-de" vill undersöka hur ett bestämt "vi" försöker dra in kvänerna i sin gemenskap, en distinktion som kan kännas lite onödig. Poängen med en relationell analys är just relationen. Det är relationen mellan de sociala eller etniska grupper som betecknar sig som "vi" och de som betecknas som "de andra" som måste analyseras om metoden ska vara användbar.

Det här är mindre anmärkningar i marginalen. Den teoriram som används fungerar utmärkt för de undersökningar som görs. Till de stora förtjänsterna med avhandlingen hör även den metod som används d.v.s. att analysera hur den offentliga kvänbildens hämtade sina ingredienser från olika aktörer i Sverige, Norge och Finland. Författaren undersöker hur olika sociala och politiska grupper skapade nya representationer av kvänerna genom sätta in tidigare beskrivningar av dem i ett nytt sammanhang. I undersökningen av kvänbildens förändring urskiljer han några typiska sätt att beskriva kvänerna på.

Negativa och positiva beskrivningar avlöser varandra

Beskrivningar av kvänerna tar sin början på 1700-talet då Nordfinland med Tornedalen fortfarande var en del av det svenska riket. Då börjar, i samband med Stora Nordiska kriget, den egentliga invandringen av finska bönder till Nordnorge. Därefter växer gradvis en kvänsk befolkning fram i Ruija och mot slutet av 1800-talet sker en dramatisk ökning

av kvänbefolkningen. Kvänerna beskrivs från 1700-talet fram till slutet av 1930-talet på många olika sätt i offentligheten. Ryymän urskiljer fyra huvudkategorier av representationer av kvänerna. Det första är den negativa bilden av *utvandranden* som sviker sitt förra fosterland genom utvandringen till Norge. Den andra är den finska nationalismens lidelsefyllda bild av kväden som *offer* för olika former av undertryckande politik. Den tredje är samma rörelses omvända bild av kvänerna som *överbägnare* andra etniska grupper och nationaliteter, inte minst i förhållande till den karga naturen i Nordnorge. Den fjärde bilden tecknar kväden som *pionjärer* för finsknationella ändamål, vare sig det gäller motstånd mot norsk assimilationspolitik eller annat.

De olika representationerna, eller bilderna, är kopplade till skilda tidsperioder men också till särskilda aktörer. Den negativa bilden av utvandranden präglades på 1700-talet framförallt av myndighetspersoner i den svenska administrationen. Det nutida Sverige och Finland tillhörde då ett och samma rike och kritiken kom från myndighetspersoner bosatta både i Nordsverige och i Nordfinland. Den dominerande ideologin bakom den negativa bilden var dåtidens utilitistiska nyttotänkande. Man ansåg att de finskspråkiga utvandrande till Norge svek sitt fosterland.

Efter 1809 blev Finland ett ryskt storfurstendöme med relativt stor autonomi. I den växande litterära offentligheten spelade emellertid framställningen av kvänerna en marginell roll i den finska offentligheten. De nationalistiskt inriktade vetenskapsmännen inriktade sig främst på Karelen eller på samerna när man skrev om folkgrupper i det växande antalet tidningar och böcker. I framställningen av kvänerna framträder bilden av dem som två motpoler. Å ena sidan övertog finländarna den negativa svenska synen på dem som utvandrande som svek sitt fosterland. Å andra sidan framträder bilden av kvänerna som den driftigaste och mest dugliga folkgruppen i Finnmarken.

Fennomanerna engagerar sig i kvänerna

Under 1840- och 50-talet började de finska nationalisterna, de s.k. fennomanerna, att engagera sig mer i kvänernas sak. Den ideologiska grunden var det s.k. stamtänkandet. Man strävade efter att ena olika finskspråkiga minoriteter i det nordliga området under en gemensam finsk ideologi. Under dessa år började fennomanerna att offentligt kritisera den norska språkpolitiken mot kvänerna.

Det finska intresset för kvänerna nådde en första topp på 1860-talet som ett resultat av den stora utvandringen till Nordnorge under missväxtåren i mitten av decenniet. Särskilt aktiv i kvänfrågan var Finska litteratursällskapet som skickade korrespondenter till de finskspråkiga områdena i Norge och Sverige för att undersöka hur kvänerna behandlades. De kritiska artiklarna ledde till häftiga diskussioner i skandinavisk och finsk press och bidrog till att mobilisera fennomanerna för kvänernas sak.

Bilden av kvänerna 1860-80 präglades av en ambivalens, å ena sidan den negativa bilden av utvandrarerna som sviker fosterlandet, å andra sidan den allt mer dominerande bilden av kvänerna som språkligt förtryckta och samtidigt bäst ägnade av alla folkgrupp att klara sig vid Ishavskusten.

Under 1880-talet skärptes den finska kritiken av den norska behandlingen av kvänerna. En ny bild av kvänerna kom nu att användas, nämligen kvänerna som missnöjda separatister. Den nya kvänbilden hängde nära samman med fennomanernas krav på överlåtelse av norskt eller ryskt territorium vid Ishavskusten till Finland. I samband med detta fördes en ny historisk dimension in i beskrivningen av kvänerna som en befolkning med uråldrigt ursprung i norra Skandinavien. Detta används som argument i argumentationen för territoriella krav. Vid sidan av fennomanerna fanns även liberala kretsar i Finland som tecknade en bild av kvänerna. Deras bild var mindre homogeniserande och total jämförd

med fennomanernas bild. Sammantaget spelade emellertid kvänerna en marginell roll i den breda finländska offentligheten fram till första världskrigets slut.

Den turbulenta mellankrigstiden förde till en aktivering av kvänerna i den offentliga debatten. Många faktorer bidrar till detta. En sådan faktor är att språkfrågan spelade en viktig enande roll för finska nationalisterna under mellankrigstiden. Den fick nu en ny roll när Finland blivit en självständig stat. Med den språkpolitiska mobiliseringen följde en utveckling av den språknationalistiska ideologin. Den s.k. äktfinska rörelsen var ett nytt fenomen. Rörelsen ställde krav på en homogen finskspråkig nationalstat. Den centrala föreningen för det arbetet var Akademiska Karelensällskapet (AKS). Mellankrigstidens finska kvenbild var starkt idealiserad och homogeniserad.

Ett stringent analys av kvänerna i offentligheten

En av de starka sidorna i Ryymins avhandling är att han mäktar lyfta materialet ovanför en ensidig syn på kvänerna som offer, vilket präglat historieskrivningen under senare delen av 1900-talet. I detta nya perspektiv ryms en diskussion om olika slags etniska och språkliga strategier inom den kvänska befolkningen. Det är inte syftet för Ryymins avhandling och får snarare ses som ämnen för fortsatt forskning. Ett av uttrycken för det nya perspektivet är betoningen på ambivalensen hos de olika aktörerna, vilket också är ett plus i avhandlingen.

Till de intressanta bidragen hör också hur kvänbildens förändring i Finland bidrog till att förändra norsk praxis. Det är i och för sig inget nytt att den offentliga debatten både är en del av representationskapandet och samtidigt påverkar politiken. Det som gör det intressant i det här sammanhanget är koncentrationen på en analys av offentligheten och det långa tidsperspektivet.

En annan styrka är den korsbefruktande användningen av både finskt och norskt källmaterial, vilket medför att Ryymin kan anslå ett nordiskt perspektiv på de finskspråkiga minoriteternas representation i offentligheten. Det som saknas för att fullt ut göra detta är att göra en motsvarande jämförande undersökning med de svenska tornedalingarna i den finska offentligheten, vilket skulle ha varit ogörligt inom ramen för avhandlingsarbetet och därför tillhör avdelningen framtida forskning.

Men ett sådant jämförande nordiskt perspektiv på de finska minoriteterna kräver också en mer utvecklad teoribildning kring förhållandet mellan etnicitet och nationalism. Det finns en historisk dimension i förhållandet mellan etnicitet och nationalism som den konstruktivistiska teorin bortser ifrån. De konstruktivistiska teoretiker som lyfts fram i avhandlingen har antingen ett underliggande klassperspektiv eller en a-historisk syn på kopplingen mellan etnicitet och nationsbyggande. De betraktar denna koppling

som tillhörande den moderna perioden efter franska revolutionen.

Med ett sådant perspektiv har man svårt att analysera skillnaden mellan norsk och svensk minoritetspolitik, eftersom den svenska minoritetspolitiken påverkas starkt av finnarnas roll i den svenska nationalstaten före franska revolutionen, medan den norska minoritetspolitiken mot kvänerna tillhör det moderna skedet.

Som avslutning måste sägas att avhandlingen har kvaliteter som vida överstiger det som fattas i resonemanget om nationalismen. Här får läsarna en bred beskrivning av hur kvänerna som etnisk grupp växer fram i olika offentliga utredningar, tidningar, böcker och annat offentligt material, från de första utsagorna på 1700-talet fram till och med 1930-talets ibland intensiva debatter i frågan. Ryymin visar på en ovanlig kapacitet att tillgodogöra sig olika slags källor och att på ett stringent sätt analysera dem och sätta in dem i sitt sammanhang.